

2.4. ВНУТРІШНЬООБЛАСНІ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ РАЙОНИ

Тернопільська область – одна із найменших територіальних ланок господарства України, елемент територіального поділу та інтеграції праці, що виник унаслідок складної взаємодії в процесі розвитку господарських систем. Вона зазнала значної трансформації за роки переходу суспільства до ринкових відносин як у плані спеціалізації господарської діяльності, так і внутрішньої структури локальних комплексів.

У процесі перебудови структури промисловості та сільського господарства, як головних галузей господарства регіону, значно стерлись відмінності у розвитку цих галузей у різних частинах області. Тернопільська область із промислово-аграрного перетворилась у аграрний регіон з однорідною територіальною структурою господарства. Цьому сприяло і «затухання» несільськогосподарської діяльності у різних частинах області, звуження функцій раніше сформованих опорних економічних центрів.

Завдяки більш-менш рівномірному розміщенню міських поселень – ділових центрів на території області, її територіальна структура є однорідною: «центр – периферія».

Найбільше місто – обласний центр – є соціально-економічним центром для всієї території області завдяки середньому географічному положенню, із віддаленням від нього рівень соціально-економічного розвитку зменшується, послаблюються конкурентні переваги території. На фоні однорідної сільської місцевості виділяються районні центри, а серед них – міста Чортків, Кременець, які мають значний демографічний потенціал. Вони, а передумім Тернопіль, є опорними центрами навколишньої території, до яких тяжіє по декілька адміністративних районів.

Завдяки соціально-економічним зв'язкам, передусім з обслуговування населення, сформувалися внутрішньообласні райони – Північний, Центральний і Південний. Кожен з цих районів має незначні відмінності природних і соціально-економічних умов, але деякі особливості ведення господарства і заселення, що зумовлені історико-географічними умовами розвитку території.

Параметри внутрішньообласних районів подано у таблиці 2.26.

Найбільший за розмірами *Центральний район*, що формувався навколо м. Тернополя на основі Тернопільської внутрішньообласної системи розселення. Він розміщений на перетині основних залізничних (Київ-Львів, Львів-Одеса, Тернопіль-Чернівці) і автомобільних (Львів-Київ, Дубно-Кременець-Тернопіль-Заліщики-Чернівці), а також через нього проходять найважливіші шляхи обласного значення, що забезпечує широкий розвиток внутрішньообласних і міжобласних зв'язків.

На території району проживає понад половина населення області, тут і найвища його щільність – 80,0 осіб/км² (в області 77,5 осіб/км²). Воно проживає у одному великому місті, переважно малих містечках та малих і середніх за величиною сільських поселеннях. Тернопіль (215,6 тис. жителів) є не тільки найбільшим міс-

том Центрального району, але й всієї області, її організаційним, транспортним, культурним центром. Цьому сприяє розміщення в ньому освітніх закладів (в т.ч. 4 вищих навчальних), музеїв, театрів та інших закладів обласного значення.

Таблиця 2.26

Внутрішньообласні райони Тернопільської області

Назва району	Склад району, адміністративні райони	Площа		Населення	
		тис. км ²	%	тис. осіб	%
Центральний	Тернопільський, Збараський, Зборівський, Козівський, Бережанський, Підгаєцький, Підволочиський, Теремовлянський, Гусятинський	7,7	55,8	614,5	57,4
Північний	Кременецький, Шумський, Лановецький	2,3	16,8	143,4	13,6
Південний	Чортківський, Бучацький, Борщівський, Заліщицький, Монастирський	3,8	27,4	312,0	28,8

В основі формування господарства цього району є сільськогосподарські, мінеральні, рекреаційні ресурси.

Сільськогосподарські ресурси району сильно диференційовані: найродючіші ґрунти зосереджені у східній і центральній частині області (Гусятинський, Підволочиський, Теремовлянський і Тернопільський райони), а сильно еродовані ґрунти – у західній (Бережанський і Підгаєцький райони).

Значне зволоження (500-700 мм на рік), високі суми активних температур і родючі ґрунти (чорноземи малогумусні і чорноземи опідзолені) визначають спеціалізацію господарства на вирощуванні зернових (пшениця, кукурудза, ячмінь, соя), цукрових буряків, ріпаку, картоплі і овочів, розведення великої рогатої худоби, свиней, птиці.

На основі переробки сільськогосподарської сировини розвивається харчова промисловість – молочна, м'ясна, пивоварна, спиртова, консервна, цукрова. Переважають малі підприємства, вони зосереджені переважно у Тернополі, Микулинцях, Збаражі, Підволочиську, Теремовлі та ін.

У районі розвинена промисловість будматеріалів, її сировиною є місцеві корисні копалини – пісок, пісковики, гравій, керамзит, мергель, глини тощо.

Деревообробна промисловість представлена меблевою галуззю, найбільше вона розвинена у м. Тернопіль та приміській зоні (с. Біла, с. Гаї Гречанські та ін.).

Галузі машинобудування і легкої промисловості, що були зосереджені у м. Тернопіль та райцентрах і були представлені великими підприємствами у докризовий період, знаходяться у стані занепаду і потребують реорганізації.

Центральний район багатий на рекреаційні ресурси. Тут знаходяться природні ландшафтні об'єкти: Опілля, Медобори із характерними формами рельєфу, лісовими масивами, місцями проростання рідкісних рослин. На території району велика густина замкових споруд: у містах Збараж, Бережанах, Тернополі, Вишнівці, Скалаті, Микулинцях, Теревовлі, селі Токи, які є об'єктами туристичної діяльності, а також старовинних церков, пам'ятних місць.

Село Зарваниця – центр паломництва греко-католиків з всієї України. Мальовничі місця району є перспективними для розвитку сільського зеленого туризму, а наявність мінеральних вод і грязей – для лікувально-оздоровчої рекреації (сміт Гусятин, Микулинці, с. Конопківка). Завдяки багатим рекреаційним ресурсам район стане в майбутньому важливим туристичним регіоном (пізнавальний, сакральний, фестивалний, спортивний, лікувально-оздоровчий, сільський зелений, в т.ч. екологічний туризм).

Центральний район внаслідок положення навколо обласного центру має добре розвинену виробничу і соціальну інфраструктуру. Тут розміщена густа мережа закладів торгівлі, харчування, розміщення, об'єктів побутового обслуговування населення, об'єктів фінансової і управлінської сфер, науки і культури тощо. Вони нерідко обслуговують населення всієї області, формуючи міжрайонні зв'язки з обслуговування населення, управлінські та інформаційні зв'язки.

Південний район сформувався в межах міжрайонної системи розселення, центром якої є місто Чортків (28,8 тис. жителів). Охоплює 5 адміністративних районів. Має своєрідну природу: мальовничі ландшафти і унікальні природні об'єкти Придністер'я, в т.ч. й гіпсові печери, геологічні відслонення, лісові масиви, місця проростання рідкісних рослин, найтепліший в області клімат, родючі ґрунти. Це є основою господарської діяльності, основні галузі – сільське господарство, рекреація.

Сільськогосподарські ресурси району дуже своєрідні. Сірі і опідзолені чорноземні ґрунти, достатнє зволоження (550-600 мм на рік), вищі показники літніх і зимових температур, ніж у інших районах області, нечасті зимові заморозки сприяють вирощуванню тут пшениці, кукурудзи, соняшника, тютюну, овочів і фруктів та ін. А наявність значних нерозораних площ природних кормових угідь сприяють розвитку тут молочно-м'ясного тваринництва. На їх базі працюють підприємства харчової промисловості, найбільшим сеєд яких є Бучацький сирзавод. Підприємства цієї галузі є також у м. Чорткові, смт Скала-Подільській, м. Борщів та ін.

Рекреація у районі найбільше розвинена у долині р. Дністер. Це і спелеотуризм, сплави річкою Дністер та нижніми течіями її приток, лікувально-оздоровча рекреація у м. Заліщики і смт Більче-Золоте, пізнавальний туризм, сентиментальний туризм (с. Язлівець, м. Чортків), сільський зелений, в т.ч. екологічний (Дністровський природний національний парк) та ін.

Організаційним центром району є м. Чортків, яке раніше було потужним промисловим центром в області. Зараз центральні функції міста формує комплекс установ і організацій соціальної сфери, який має міжрайонне значення. Це – закла-

ди освіти, охорони здоров'я, торгівлі, культури, побуту, вони формують соціальні зв'язки жителів навколишніх районів.

Північний район є найменшим серед соціально-економічних районів Тернопільської області як за площею території, так і за кількістю населення (див. табл. 2.25). Він займає територію трьох адміністративних районів, але в останні роки Лановецький район все більше тяжіє до м. Тернополя внаслідок активізації руху на трасі Київ-Тернопіль (через Ланівці).

У районі є 3 невеликих міста (Кременець, Почаїв, Ланівці), одне селище міського типу – Шумське та густа мережа малих і середніх сіл. Найбільшим серед них є м. Кременець – адміністративний, освітній і культурний центр району. Адже завдяки наявності в ньому мережі освітніх закладів, закладів культури, торгівлі і побуту це місто притягує до себе населення навколишньої сільської місцевості.

На території району є м.Почаїв – центр паломництва православних вірян із різних куточків України та інших країн.

Природними багатствами району є сільськогосподарські, лісові, рекреаційні ресурси, природні будівельні матеріали.

Наявність сірих опідзолених ґрунтів, значне зволоження (600-700 мм на рік), додатньо високі суми активних температур визначають спеціалізацію сільського господарства на вирощуванні пшениці, ячменю, цукрових буряків, кукурудзи, ріпаку, картоплі, овочів. Розведенню великої рогатої худоби і свиней сприяє наявність значних площ лук і пасовищ та відходів від виробництва цукру (жом, меляса). Сільськогосподарську сировину переробляють переважно у господарствах населення та невеликих переробних підприємствах.

Мінерально-сировинні ресурси є основою для промисловості будматеріалів і будівництва. Це – поклади глини, крейди, будівельного каменю. Як сировину для виробництва деревних будівельних конструкцій використовують ліс.

Північний район має найкращу екологічну ситуацію через відсутність великих промислових забрудників. Тому це може бути використано для розвитку екологічно чистого землеробства та рекреації. Цьому сприяє і розміщення в районі Кременецького природного національного парку, відомого своїми екологічними стежками.

Вивчення територіальних відмінностей у розселенні людей і їх господарській діяльності відчить про поступове їх стирання у процесі розвитку постіндустріального суспільства. Територіальна організація такого суспільства формуватиметься по лініях «обласний центр – територія». При цьому діятиме принцип дифузії інновацій, при якому обласний центр буде центром інновацій, вони поширюватимуться на периферію дифузною хвилею. Таким чином між центром і рештою території області існуватиме поділ функцій по лінії «виробник – споживач інновацій». Це сприятиме ліквідації відмінностей у соціально-економічному розвитку області та її районах.